

ІНЕРЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 330.342:378.1

*Терованесов М. Р.
Кратт О. А.*

Подано відмінні риси процесу розвитку системи вищої освіти. Визначено, що для сучасного етапу розвитку освіти характерні кризові явища. Розглянуто кризу в системі вищої освіти, що відрізняється від кризи в економічних системах і є проявом невід'ємної властивості характеру розвитку вищої освіти – його інерційності. Досліджено інерційність, що є актуальним завданням, розв'язання якого допоможе оптимізувати прийняття управлінських рішень в освітній сфері. Розглянуто традиційну модель організації і менеджменту освітньої діяльності, яка характеризується в цілому як централізована, ієрархічна система та потребує кардинальних змін. Наведено негативні наслідки інерційності, зумовлені багатьма проблемами, які породжені менеджментом централізованих систем.

Ключові слова: інерційність, система вищої освіти, характер розвитку, кризові явища, економічна система, менеджмент освітньої діяльності.

ИНЕРЦИОННЫЙ ХАРАКТЕР РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

УДК 330.342:378.1

*Терованесов М. Р.
Кратт О. А.*

Представлены отличительные черты процесса развития системы высшего образования. Определено, что для современного этапа развития образования характерны кризисные явления. Рассмотрен кризис в системе высшего образования, отличающийся от кризиса в экономических системах и являющийся проявлением неотъемлемого свойства характера развития высшего образования – его инерционности. Исследована инерционность, что является актуальной задачей, решение которой поможет оптимизировать принятие управленческих решений в образовательной сфере. Рассмотрена традиционная модель организации и менеджмента образовательной деятельности, которая характеризуется в целом как централизованная, иерархическая система и требует кардинальных изменений. Представлены негативные последствия инерционности, обусловленные многими проблемами, которые порождены менеджментом централизованных систем.

Ключевые слова: инерционность, система высшего образования, характер развития, кризисные явления, экономическая система, менеджмент образовательной деятельности.

INERTIAL CHARACTER OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT

The authors have presented the distinguishing features of higher education system development. The current phase of education development is characterized by crises phenomenon. The crisis of higher education differs from the crisis of economic systems, and it is a manifestation of inherent properties of higher education nature – its inertia. Investigation of inertia is an urgent task that makes it possible to optimize the decision-making in the field of education. The traditional model of organization and management of educational activities, characterized in general as a centralized, hierarchical system needs fundamental changes. The negative effects of inertia are caused by many problems resulted due to centralized management.

Key words: the inertia, the system of higher education, development character, crisis, economic system, management of educational activities.

У сучасному світі освіта стала однією з найпросторіших сфер людської діяльності. Від її спрямованості та ефективності багато в чому залежать перспективи розвитку цивілізації. Набирає силу дискусія щодо правильного вибору шляху розвитку вищої освіти на сучасному етапі існування людства. Це обумовлено тим, що суспільство вступило в нову фазу еволюції, пов'язану з інформатизацією, тобто з процесом активного формування і всеосяжного використання інформаційних ресурсів; глобалізацією – тенденцією до інтеграції суспільних процесів у різних сферах життєдіяльності; техногенною дією на соціально-економічне життя досягнень науково-технічного прогресу – інноваціями або нововведеннями у виробничій сфері, в організації праці й управлінні, пов'язаними з упровадженням нових технологій і направленими на підвищення економічної ефективності технологічних процесів. Відповідь на запитання, якою мірою вища освіта вирішить поставлені перед нею завдання з формування наукових ідей і підготовки кваліфікованих кадрів, відповідних рівню розвитку суспільства, припускає знання характеру процесу розвитку вищої освіти.

Характер розвитку вищої освіти є предметом дослідження у багатьох публікаціях. Даною проблемою, як правило, займаються історики і педагоги. Перші вивчають етапи розвитку освіти як соціального інституту та суспільно-державної системи в історичному аспекті, визначаючи шляхи подолання суперечностей і тенденції її еволюції. Так, А. Андреев досліджував історію розповсюдження університетської освіти в Росії в контексті закономірностей розвитку західноєвропейських університетів [1]. Для А. Саргсян інтерес становить історія реформування вищої освіти Великої Британії та інших європейських країн [2]. Р. Вендровська, В. Кларін і М. Плохова розглядають історію педагогіки та освіти від зародження виховання в первісному суспільстві до

кінця XX ст. [3].

У педагогічному аспекті розвиток вищої школи аналізується з позицій трансформації її структури, появи нових методологічних підходів до формування особистості, зміни пріоритетів у відносинах людини і суспільства, відповідності професійно підготовлених кадрів потребам суспільства. Наприклад, О. Джурина розглядає багато названих проблем у контексті історії зарубіжної педагогіки [4]. О. Сухомлинська пропонує нові підходи до розв'язання проблем, що виникають у ході історико-педагогічного процесу [5]. А. Реан, Н. Бордовська та С. Розум досліджували дію психологічних чинників на здобуття освіти, особливості навчання у школі та ВНЗ [6].

Реферування джерел дозволяє стверджувати, що, по-перше, переважання академічних видань, у яких наведено історію педагогіки, говорить про хрестоматійність розвитку вищої школи, а значить, про відсутність проблемних ситуацій у характері розвитку вищої освіти. По-друге, характер розвитку вищої освіти не став самостійним предметом вивчення. По-третє, до сьогодні мало уваги приділялося фізичним (природничо-науковим) параметрам динаміки процесу розвитку вищої освіти. Ураховуючи, що має місце запізнення розвитку вищої освіти відносно сучасних тенденцій, властивих суспільно-громадському розвитку, слід зазначити, що для прийняття управлінських рішень в освітній сфері вкрай важливо знати природу процесу розвитку цієї галузі людської діяльності.

Мета даної статті – визначити характер розвитку вищої освіти, виходячи із природничо-наукового змісту процесу розвитку, що відображає основні параметри, які характеризують особливості його протікання у різних сферах.

Не викликає сумніву, що поява вищої освіти

означає, з одного боку, досягнення суспільством певного рівня розвитку, з іншого – відображає зростаючу потребу у професіоналах вищого рівня.

Так, Г. Ханін пов'язує появу вищої освіти із середньовіччям, підкреслюючи зв'язок економічного, політичного і культурного розквіту Європи у XI – XVII ст. зі створенням вищої школи [7, с. 121].

А. Реан, Н. Бордовська, С. Розум відзначають, що вища школа епохи феодалізму задовольняла потреби суспільства в гуманітарних знаннях (теософія) і природничих науках (медицина) [6, с. 259]. А. Піскунов вважає, що в епоху середньовіччя вища освіта впливала на суспільство неістотно, оскільки вона припускала використання світських знань (наприклад, мов, історії, діалектики, риторики, основ математики) християнськими проповідниками [3, с. 141].

Таким чином, слід констатувати, що слабкий зв'язок вищої школи із суспільним розвитком є однією з характеристик процесу розвитку вищої освіти в даному історичному періоді.

Другою характеристикою були високі темпи розвитку вищої освіти. А. Джуринський звертає увагу на швидке розширення мережі університетів. Якщо у XIII ст. в Європі їх налічувалося дев'ятнадцять, то в наступному сторіччі до цього числа додалося ще двадцять п'ять, серед яких університети в Анже, Орлеані, Пізі, Феррарі, Гейдельберзі, Кельні, Відні, Празі, Кракові та інших містах [4, с. 276].

Третьою характеристикою можна вважати збільшення впливу науки на процес розвитку вищої освіти, що дозволило вивести університети з-під опіки церкви й укріпило державну дію на освітню систему.

Л. Брагіна, О. Варьяш, В. Володарський констатували, що до XV – XVI ст. університетська схоластика і вся система середньовічної університетської освіти в Європі була чітко регламентована, підпорядкована теології, відірвана від життя та стала гальмом подальшого культурного і наукового розвитку суспільства [8, с. 118].

Розвиток вищої освіти сповільнився, що дозволило говорити, по-перше, про нерівномірність процесу, тобто прискорення змінлося уповільненням і навпаки; по-друге, про спад або низхідний вектор через невідповідність прискореним темпам розвитку суспільства, науково-технічного прогресу на рубежі XVIII ст. Причиною, з одного боку, стало відставання університетської освіти від наукової думки, а з іншого – становлення капіталістичних відносин, техніки, промислового виробництва викликали необхідність створення спеціалізованих вищих шкіл і професійних училищ.

Незважаючи на те, що кризові явища, обумовлені цими причинами, накопичувалися

тривалий час (упродовж XVI – XVIII ст.), освітня система виявилася достатньо міцною. Стійкість освіти визначалася автономією університетів, певною фінансовою незалежністю, державною підтримкою. Відносна незалежність вищої школи також може розглядатися як характеристика процесу розвитку.

Тому потрібна була дія зовнішніх сил, щоб зламати ці захисні бар'єри університетів. У такій ролі виступили Велика французька революція і наполеонівські війни, що настали за нею. Таким чином, зміни системи вищої освіти були викликані дією політичних чинників, що порушило стійкість її існування.

Революційні перетворення кінця XVII ст. у Франції негайно торкнулися університетів, та у подальшому почалася побудова нової системи освіти без збереження будь-чого з колишніх традицій. Зміна державного ладу після Французької революції 1794 р. привела до початку ліквідації університетів у різних частинах Європи, що розгорнулася в подальші десятиліття [9, с. 203]. Вища освіта стала більш спеціалізованою і профільною.

Зміни, які відбулися в системі вищої освіти і пов'язані з ліквідацією європейських університетів і створенням спеціалізованих вищих навчальних закладів, свідчать про якісний стрибок і перехід вищої школи на новий рівень. Високі темпи перетворень були обумовлені змінами у науковій сфері та промисловості і політичними катаклізмами.

Стрибокподібні зміни в системі вищої освіти, перехід на новий рівень змінилися етапом стабілізації. Подальший розвиток йшов шляхом поступового реформування освітньої системи аж до початку XX ст. Відповідність рівня вищої освіти потребам суспільства і науково-технічного прогресу досягалася через збільшення числа вищих навчальних закладів, їхню спеціалізацію, зміну навчальних програм і термінів навчання фахівців.

Характер розвитку вищої школи на даному історичному етапі визначався структурними змінами світової економіки, що відмічалися в західноєвропейських країнах і США, унаслідок чого відбувся перехід від аграрної цивілізації до індустріальної та було сформовано матеріальну основу індустріальної цивілізації – машинне виробництво.

Порівняно із західноєвропейськими країнами, вища освіта в Росії з'явилася з величезним (декілька століть) запізненням. Вирішальну роль, як відзначив О. Радул, відігравали економічне відставання і негативне, вороже ставлення православної церкви та більшої частини правлячого класу до освіти [10, с. 30]. При цьому наочно виявилися регіональні особливості, властиві розвитку вищої освіти.

На думку Р. Ейтманової, технічний прогрес,

трансформація соціальної структури, зміни в системі управління зумовили необхідність вдосконалення і розвитку російської системи освіти. Тому після заснування Московського університету (1755 р.) до середини XIX ст. в Росії з'явилися Санкт-Петербурзький, Казанський, Харківський, Університет св. Володимира у Києві і Дерптський (нині Тартуський) університети, а на початку 60-х рр. XIX ст. – ще сім [11, с. 34].

Процес розвитку вищої освіти в Росії в даному періоді в цілому відповідав загальносвітовим тенденціям, проте визначався не тільки стабільним економічним підйомом і зростанням промислового виробництва, але й державним регулюванням потреб суспільства у фахівця, чого не спостерігалось в європейських країнах і США.

Характерною ознакою, властивою процесу розвитку вищої освіти в період створення і становлення соціалістичної держави, були вплив планової економіки із жорстким централізованим управлінням і дія політичних чинників, зокрема, ідеологізація освіти, яку визначила боротьба двох світових антагоністичних систем і яка впливала на розвиток радянської вищої школи аж до 90-х років XX ст.

У розвинених країнах Західної Європи, як відзначається у дослідженнях А. Саргсян, основою глобальних реформ в освітній сфері став неолібералізм (60-ті рр. XX ст.), основними принципами якого виступали обмеження функцій держави у сфері освіти; розповсюдження на неї ринкових механізмів конкуренції, теорій соціального вибору та принципів і механізмів менеджменту, характерних для приватного сектору, децентралізація і розвиток автономії ВНЗ [12, с. 12].

Також, на думку А. Саргсян, чинниками, які вплинули на характер розвитку освіти, були: глобальна конкуренція у боротьбі вищих навчальних закладів за студентів і дослідницькі контракти; зростання значення інформаційних та інтерактивних технологій; зростаюча міжнародна інтеграція в освітній сфері (взаємовплив національних освітніх систем); підвищення ролі знань у житті сучасного суспільства і, відповідно, збільшення попиту на фахівців із вищою освітою; зміни із перетворення професійної освіти на безперервний процес [2, с. 290].

Сучасні світові тенденції ще раз наголошують на необхідності розуміння фізичного змісту процесу розвитку вищої освіти.

Слід підкреслити, що практично всі розвинені країни проводили різні за глибиною і масштабами реформи національних систем освіти, вкладаючи в них величезні фінансові кошти. Реформи вищої освіти одержали статус державної політики, бо уряди почали усвідомлювати, що рівень вищої

освіти в країні визначає її майбутній розвиток.

У той самий час, як відзначили Т. Панова і Л. Натрус, в останні 10 – 15 років у світі все наполегливіше дають про себе знати проблеми, що їх не можна розв'язати у межах реформ, у рамках традиційних методичних підходів, і все частіше говорять про всесвітню кризу освіти [13, с. 12].

О. Вознюк і С. Кубицький, характеризуючи сучасне положення освіти, роблять висновок, що її кризу як глобальний процес уже зафіксовано [14, с. 47]. Як підкреслює О. Сухомлинська, "сучасна педагогічна наука в Україні, як і школа, знаходиться у кризовому стані" [5, с. 3].

Разом із тим кризові явища в системі вищої освіти і в економічних системах не можна розглядати як схожі. Термін "економічна криза", що означає глибокий розлад (розбалансування) економічної системи, спосіб тимчасового розв'язання її протиріч [15, с. 132], не може бути застосований до системи вищої освіти, оскільки весь процес її розвитку відображає безперервне реформування вищої школи і може розглядатися як криза, що суперечить еволюції розвитку соціально-економічних систем і суспільства в цілому. Словосполучення "кризові явища в освіті" можна використовувати як якісну оцінку відповідності системи вищої освіти потребам суспільства.

Необхідність постійного реформування системи вищої освіти обумовлено відсутністю синхронності і певним запізнюванням змін вищої школи відносно змін, які відбуваються під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників у суспільстві в цілому. І в період політико-економічних криз, і в період стабілізації характер розвитку вищої освіти визначається часовою затримкою змін, що відбуваються. Якщо під час політико-економічного спаду запізнювання змін вищої освіти буває стабілізуючим для суспільства фактором, то в період економічної стабілізації і підйому дана ознака відіграє негативну, гальмуючу роль, що, у свою чергу, призводить до кризових явищ у системі освіти.

З огляду на те, що всі перераховані риси, властиві системі вищої освіти, пов'язані з нею безпосередньо, визначають її функціонування і життєздатність, можна констатувати, що кризові явища в освіті є проявом невід'ємної властивості процесу розвитку вищої освіти – його інерційності відносно розвитку суспільства.

Ураховуючи, що у процесі розвитку вищої освіти чітко простежуються періоди стрибкоподібних змін, що свідчать про перехід вищої школи на новий рівень розвитку, і періоди відносної стабілізації, що супроводжуються безперервним реформуванням, поступовим спадом і уповільненням розвитку, можна графічно інтерпретувати даний процес (рисунок). Аналізуючи графік, видно, що періоди відносної стабілізації або спаду з часом

скорочуються. Якщо при становленні матеріального виробництва і побудові індустріального суспільства період між стрибкоподібними змінами складав декілька сторіч, то на етапі становлення інформаційного суспільства даний термін зменшується до десятиліть і навіть до декількох

років. Можна спрогнозувати, що він і надалі скорочуватиметься і практично співпаде за часом із різкими змінами, що відбуваються у суспільстві. У результаті існуюча система вищої освіти не зможе адекватно задовольняти потреби суспільства і вимушена буде зазнавати докорінних змін.

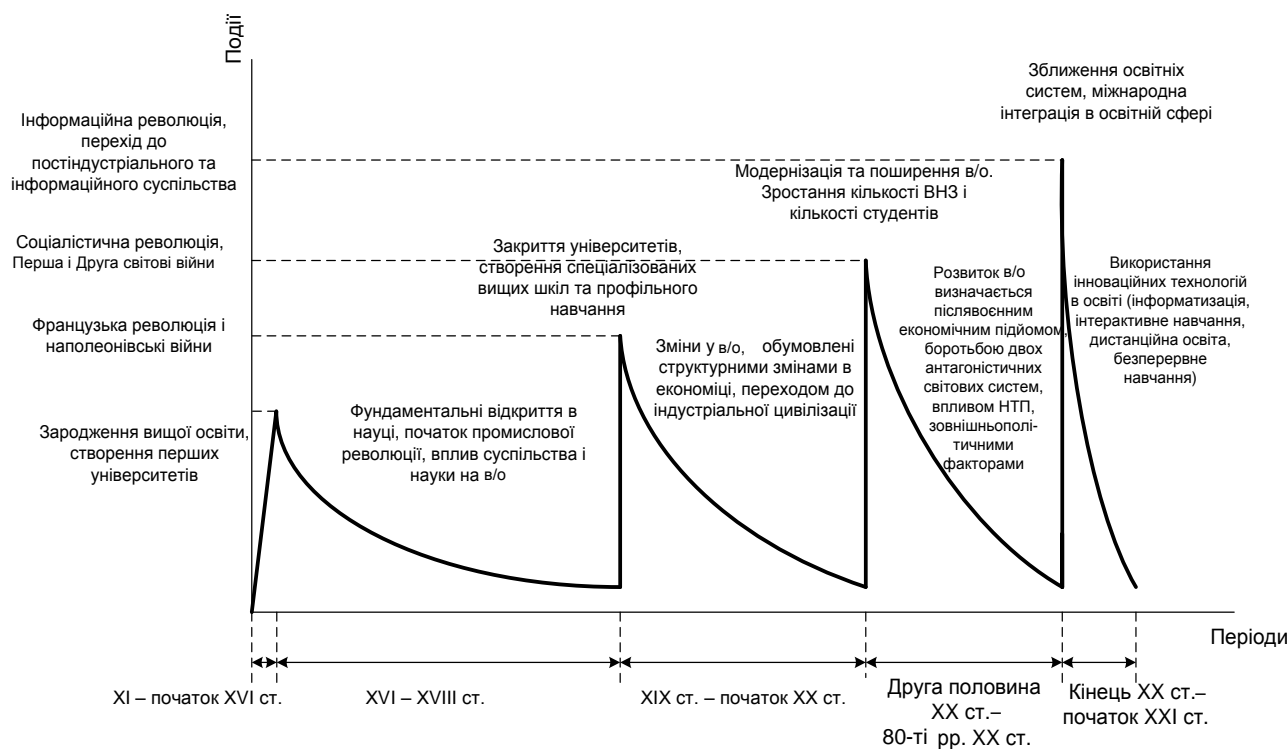

Рис. Процес розвитку вищої освіти з періодами відносної стабілізації і стрибкоподібними змінами

Викладене дозволяє зробити такі висновки. По-перше, упродовж історії суспільства в різних країнах розвиток вищої освіти підпадав під вплив різних зовнішніх чинників, які можна згрупувати таким чином: внутрішня і зовнішня політика держави, рівень економічного розвитку, досягнення науково-технічного прогресу, соціальна державна політика. Сьогодні, окрім перелічених чинників, визначальними є: глобальна конкуренція вищих навчальних закладів; зростання значення інформаційних та інтерактивних технологій; міжнародна інтеграція в освітній сфері (взаємовплив національних освітніх систем), що посилюється. По-друге, констатація кризових явищ в освіті не дозволяє говорити про тотожність кризи в освіті та економічних системах. Кризові явища в освіті є проявом невід'ємної властивості характеру розвитку вищої освіти – його інерційності. По-третє, дослідження інерційності характеру розвитку вищої освіти є актуальним завданням, розв'язання якого допоможе оптимізувати прийняття управлінських рішень в освітній сфері. По-четверте, традиційна

модель організації і менеджменту освітньої діяльності, яка характеризується в цілому як централізована, ієрархічна система, потребує кардинальних змін. Негативні наслідки інерційності зумовлені багатьма проблемами, які породжені менеджментом централізованих систем, а саме: неефективністю, низькою мірою відповідальності за результати своєї роботи, негнучкістю і консерватизмом щодо зовнішніх змін.

Література: 1. Андреев А. Ю. Российские университеты XVIII – первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы : монография / А. Ю. Андреев. – М. : Знак, 2009. – 640 с. 2. Саргсян А. Л. Организация навчального процесу у вищих навчальних закладах Великобританії / А. Л. Саргсян // Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2009. – № 9 (172). – С. 285–292. 3. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном

обществе до конца XX века / [Р. Б. Вендровская, В. М. Кларин, М. Г. Плохова и др.] ; под ред. А. И. Пискунова. – [2-е изд.]. – М. : Гуманитар. центр, 2007. – 510 с. 4. Джурицкий А. Н. История зарубежной педагогики / Джурицкий А. Н. – М. : Издат. группа "Форум"- "Инфра-М", 1998. – 400 с. 5. Сухомлинская О. В. Историко-педагогический процесс: новые подходы к общим проблемам / О. В. Сухомлинская. – К. : АПН, 2003. – 68 с. 6. Реан А. А. Психология и педагогика / Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. – СПб. : Питер, 2002. – 432 с. : ил. – (Серия "Учебник нового века"). 7. Ханин Г. И. Высшее образование и российское общество / Г. И. Ханин // ЭКО. – 2008. – № 8. – С. 75–92. 8. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения : учебник для студентов вузов, обучающихся по гуманитар. специальностям / [Л. М. Брагина, О. И. Варьяш, В. М. Володарский и др.] ; под ред. Л. М. Брагиной. – М. : Высшая школа, 2001. – 479 с. 9. Максименко А. П. Заснування Імператорського університету у Франції / А. П. Максименко // Проблеми сучасної педагогічної освіти : наук. видання. Сер. : Педагогіка і психологія. – Ялта : РВВ КГУ., 2001. – Вип. 13. – Ч. 1. – С. 202–210. 10. Радул О. С. Просвітницька діяльність Костянтина – Василя Костянтиновича Острозького / О. С. Радул // Наукові записки. Серія : педагогічні науки. – 2010. – Вип. 88 – С. 29–32. 11. Эймонтова Р. Г. Русские университеты на грани двух эпох. От России крепостной к России капиталистической / Регина Генриховна Эймонтова. – М. : Наука, 1985. – 352 с. 12. Саргсян А. Л. Вища освіта у Великій Британії та зарубіжних країнах / А. Л. Саргсян // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Серія "Педагогічні науки". – 2006. – № 101. – С. 14–18. 13. Панова Т. І. Ще раз про необхідність реформи вищої освіти / Т. І. Панова, Л. В. Натрус // Університетська клініка. ДонМУ. – Т. 7. – № 1. – С. 11–14. 14. Вознюк О. В. Характеристика кризового стану освіти / О. В. Вознюк, С. О. Кубицький // Наук. вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія "Педагогіка, психологія, філософія". – 2011. – Вип. 159. – Ч. 3. – С. 47–56. 15. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 2 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавнич. центр "Академія", 2001. – 848 с.

References: 1. Andreev A. Yu. Rossiyskiye universitety XVIII – pervoy poloviny XIX veka v kontekste universitetskoj istorii Evropy : monografiya / A. Yu. Andreev. – M. : Znak, 2009. – 640 p. 2. Sarhsian A. L. Orhanizatsiia navchalnoho protsesu u vyshchikh navchalnykh zakladakh Velykobrytanii / A. L. Sarhsian // Visnyk Luhanskoho nats. un-tu im. Tarasa Shevchenka. – 2009. – No. 9 (172). – Pp. 285–292. 3. Istoriya pedagogiki i obrazovaniya. Ot zarozhdeniya vospitaniya v pervobytnom obshchestve do kontsa XX veka / [R. B. Vendrovskaya, V. M. Klarin, M. G. Plokhova i dr.] ; pod red.

A. I. Piskunova. – [2-e izd.]. – M. : Gumanitar. tsentr, 2007. – 510 p. 4. Dzhurinskiy A. N. Istoriya zarubezhnoy pedagogiki / Dzhurinskiy A. N. – M. : Izdat. gruppа "Forum"- "Infra-M", 1998. – 400 p. 5. Sukhomlinskaya O. V. Istoriko-pedagogicheskiy protsess: novyye podkhody k obshchim problemam / O. V. Sukhomlinskaya. – K. : APN, 2003. – 68 p. 6. Rean A. A. Psikhologiya i pedagogika / Rean A. A., Bordovskaya N. V., Rozum S. I. – SPb. : Piter, 2002. – 432 p. : il. – (Seriya "Uchebnik novogo veka"). 7. Khanin G. I. Vysshee obrazovanie i rossiyskoe obshchestvo / G. I. Khanin // EKO. – 2008. – No. 8. – Pp. 75–92. 8. Istoriya kultury stran Zapadnoy Evropy v epokhu Vozrozhdeniya : uchebnik dlya studentov vuzov, obuchayushchikhsya po gumanitar. spetsialnostyam / [L. M. Bragina, O. I. Varyash, V. M. Volodarskiy i dr.] ; pod red. L. M. Braginoj. – M. : Vysshaya shkola, 2001. – 479 p. 9. Maksymenko A. P. Zasnuvannia Imperatorskoho universytetu u Frantsii / A. P. Maksymenko // Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity : nauk. vydannia. Ser. : Pedahohika i psykholohiia. – Yalta : RVV KHU, 2001. – Vyp. 13. – Ch. 1. – Pp. 202–210. 10. Radul O. S. Prosvitnytska diialnist Kostiantyna – Vasyliia Kostiantynovycha Ostrozkooho / O. S. Radul // Naukovi zapysky. Seriia : pedahohichni nauky. – 2010. – Vyp. 88. – Pp. 29–32. 11. Eymontova R. G. Russkie universitety na grani dvukh epokh. Ot Rossii krepostnoy k Rossii kapitalisticheskoy / Regina Genrikhovna Eymontova. – M. : Nauka, 1985. – 352 p. 12. Sarhsian A. L. Vyshcha osvita u Velykii Brytanii ta zarubizhnykh krainakh / A. L. Sarhsian // Visn. Luhan. derzh. ped. un-tu im. Tarasa Shevchenka. Seriia "Pedahohichni nauky". – 2006. – No. 101. – Pp. 14–18. 13. Panova T. I. Shche raz pro neobkhdnist reformy vyshchoi osvity / T. I. Panova, L. V. Natrus // Universytetska klinika. DonMU. – Vol. 7. – No. 1. – Pp. 11–14. 14. Vozniuk O. V. Kharakterystyka kryzovoho stanu osvity / O. V. Vozniuk, S. O. Kubytyskiy // Nauk. visnyk Nats. un-tu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriia "Pedahohika, psykholohiia, filosofiiia". – 2011. – Vyp. 159. – Ch. 3. – Pp. 47–56. 15. Ekonomichna entsyklopediia : u 3-kh t. Vol. 2 / redkol. : S. V. Mochernyi (vidp. red.) ta in. – K. : Vyd. tsentr "Akademiiia", 2001. – 848 p.

Інформація про авторів

Терованесов Михайло Румелійович – канд. техн. наук, доцент Донецького інституту залізничного транспорту Української державної академії залізничного транспорту (83018, м. Донецьк, вул. Артема, 184, e-mail: terovanesov@yandex.ru).

Кратт Олег Адольфович – докт. екон. наук, доцент, завідувач кафедри економіки і маркетингу Донецького національного технічного університету (83001, м. Донецьк, вул. Артема, 58, e-mail: liben50@mail.ru).

Інформація об авторах

Терованесов Михаил Румельевич – канд. техн. наук, доцент Донецкого института железнодорожного транспорта Украинской государственной академии железнодорожного транспорта (83018, г. Донецк, ул. Артема, 184, e-mail: terovanesov@yandex.ru).

Кратт Олег Адольфович – докт. экон. наук, доцент, заведующий кафедрой экономики и маркетинга Донецкого национального технического университета (83001, г. Донецк, ул. Артема, 58, e-mail: liben50@mail.ru).

Information about the authors

M. Terovanesov – Ph.D in Technical Sciences, Associate Professor, Donetsk Institute of Railway Transport of the Ukrainian State Academy of Railway Transport (184, Artema Str., 83018, Donetsk, e-mail: terovanesov@yandex.ru).

O. Kratt – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of Economics and Marketing Department, Donetsk National Technical University (58, Artema Str., 83018, Donetsk, e-mail: liben50@mail.ru).

Рецензент
канд. экон. наук,
профессор Афанасьев М. В.

Стаття надійшла до ред.
22.06.2012 р.

